

توسل به زور برای پیشگیری از ژنوسید: جدال حقوقی اوکراین و روسیه در دیوان بین‌المللی دادگستری

دکتر عبدالله عابدینی*

This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

چکیده

پس از انضمام شبه جزیره کریمه به روسیه در سال ۲۰۱۴، دولت اوکراین اقدامات سیاسی و حقوقی خود را برای مقابله با این اقدام به شکل‌های گوناگون انجام داده است. به طور مشخص، این دولت از طریق توسل به شیوه‌های مختلف حقوقی حل و فصل اختلاف، دعاوی متعددی را علیه دولت روسیه در محاکم متعددی مطرح کرده است. دو روز پس از تهاجم روسیه به این کشور در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، دولت اوکراین دعوای جدیدی را علیه این کشور در دیوان بین‌المللی دادگستری مطرح نمود. خواسته اوکراین در این دعوا موضوع بحث نوشتار حاضر است: آیا می‌توان با توسل به زور نسبت به پیشگیری یا مجازات ارتکاب جنایت ادعایی ژنوسید اقدام کرد؟ این پرسش محور پرونده مزبور را تشکیل می‌دهد؛ به نحوی که طرفین دعوا و قضات دیوان نظرات کاملاً متعارضی را در این خصوص مطرح کرده‌اند. در پرتو روش توصیفی-تحلیلی، مفروض نوشتار آن است که نمی‌توان با نقض یک قاعده آمره در صدد حفظ یا اجرای قاعده آمره دیگر برآمد. بر این اساس، نتیجه سخن این خواهد بود که پاسخ دیوان به پرسش ارتباط میان توسل به زور برای پیشگیری و مجازات جنایت ژنوسید، اولویت داشته و می‌تواند در مسیر این پرونده تعیین‌کننده باشد. از این رو، پس از توصیف گذرای وقایع به تحلیل پرسش ارتباط میان توسل به زور برای پیشگیری یا مجازات ژنوسید می‌پردازیم. بر اساس تحلیل مطالب، این نکته مشخص می‌شود که امکان توسل به زور برای جلوگیری یا سرکوب ژنوسید امری مجاز تلقی نمی‌شود.

کلیدواژگان

توسل به زور، ژنوسید، دیوان بین‌المللی دادگستری، دستور موقت، قاعده آمره، مخاصمه اوکراین و روسیه

* نویسنده مسئول، عضو هیأت علمی پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی (سمت) / ایمیل: a.abedini@samt.ac.ir

مقدمه

در تاریخ ۲۶ فوریه ۲۰۲۲، دولت اوکراین دادخواستی را بر مبنای کنوانسیون پیشگیری و مجازات جنایت ژنوسید مصوب ۱۹۴۸ (از این پس، کنوانسیون ژنوسید) علیه دولت فدراسیون روسیه در دیوان بین‌المللی دادگستری ثبت نمود.^۱ در کنار این دادخواست نیز درخواست صدور دستور موقت از سوی اوکراین در دفتر دیوان به ثبت رسید.

دیوان نیز مطابق رویه خود، نزدیک‌ترین زمان ممکن را برای برگزاری جلسات استماع جهت صدور دستور موقت در تاریخ‌های ۷ و ۸ مارس تعیین نمود. نوع طرح موضوع و وخامت وضعیت مورد بررسی در این قضیه شایان توجه خاصی است. به طور کلی، رویه دیوان در زمینه صدور دستور موقت نشان می‌دهد هنگامی که طرفین اختلاف، درگیر مخاصمه مسلحانه باشند، برای جبران شکست احتمالی در میدان نبرد، یکی از طرفین اختلاف جهت کسب یک پیروزی حقوقی ولو موقت، به دیوان روی می‌آورد. آدر این قضیه، روسیه در جلسات استماع شرکت نکرد؛ شاید به این دلیل که می‌دانست تصمیم نهایی دیوان چه خواهد بود. جالب آن که اندکی پس از خاتمه جلسه استماع ۷ مارس، سفارت روسیه در هلند، یادداشت توضیحی در خصوص بیان دلایل عدم صلاحیت (از این پس، نامه) به دیوان ارسال نمود.^۲

دیوان در خصوص عدم حضور روسیه ابراز تأسف کرد اما اظهار داشت نظرات روسیه در این یادداشت را در صدور دستور موقت مدنظر قرار خواهد داد. پرسشی که در این خصوص مطرح

^۱. مشخصات این پرونده به این شرح است:

Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Ukraine v. Russian Federation, 2022.

^۲. برای مطالعه بیشتر در این خصوص، ر.ک: (Zyberi, 2010:571-572) ضمن این که به‌رغم برخی ادعاهای مطرح شده در خصوص امکان درخواست اجرای دستور موقت دیوان از شورای امنیت سازمان ملل متحد، مطابق تفسیر ماده ۹۴ منشور ملل متحد، امکان درخواست اجرای تصمیمات دیوان که واجد ویژگی رأی نیستند، از شورای امنیت امکان‌پذیر نیست. ر.ک: (Oellers-Frahm, 2012: 1959)

^۳. مشخصات این سند به این شرح است:

Document (with annexes) from the Russian Federation setting out its position regarding the alleged “lack of jurisdiction” of the Court in the case, 2022.

نکته جالب توجه آن که در قرار مورخ ۲۳ مارس، دیوان برای تعیین مواعد تقدیم لوایح کتبی طرفین دستوری را صادر کرد. به‌رغم عدم حضور نماینده روسیه در جلسات استماع دستور موقت، این بار نماینده روسیه به صورت ویدئو کنفرانس در این خصوص شرکت نمود. وی همچنان معتقد بود که دیوان برای ورود در این اختلاف صلاحیت ندارد و هنوز دولت روسیه تصمیم نهایی را برای حضور در این پرونده به وی اعلام نکرده است. نماینده اوکراین نیز از دیوان درخواست ۶ هفته جهت ثبت لایحه خود تقاضا نمود و نماینده روسیه ۱۸ ماه. در نهایت دیوان، به دولت اوکراین ۶ ماه و به دولت روسیه ۱۲ ماه فرصت داد، تا لوایح کتبی خود را در این پرونده ثبت نمایند. ر.ک: (ICJ Order of 23 March

می‌شود آن است که آیا دیوان می‌تواند زمان بسیار کوتاهی را برای کسب آمادگی طرفین اختلاف جهت شرکت در جلسات استماع تعیین کند؟ این ادعا در نامه سفارت روسیه در هلند، به عنوان دلیل عدم مشارکت در جلسات ذیربط مطرح شده است. (بند ۲ نامه) البته خطابه مقدماتی نماینده اوکراین در دیوان در خصوص عدم حضور روسیه جالب توجه است.^۱

خوایسته اوکراین در این دعوا موضوع بحث نوشتار حاضر است: آیا می‌توان با توسل به زور نسبت به پیشگیری یا مجازات ارتکاب جنایت ادعایی ژنوسید اقدام کرد؟ این پرسش محور پرونده مزبور را تشکیل می‌دهد؛ به نحوی که طرفین دعوا و قضات دیوان نظرات کاملاً متعارضی را در این خصوص مطرح کرده‌اند. پاسخی که به عنوان مفروض می‌توان در این خصوص ارائه کرد آن است که نقض قاعده آمره توسل به زور تجاوزکارانه نمی‌تواند توجیه‌گر پیشگیری و مجازات جنایت ادعایی ژنوسید باشد. هدف مقاله آن است که ابعاد مختلف این موضوع را در پرتو این پرسش مهم مورد تدقیق قرار دهد تا نسبت اجرای دو قاعده آمره را تبیین نماید. بر همین اساس، نوشتار حاضر در پرتو روش توصیفی-تحلیلی در دو بخش ارائه خواهد شد. در بخش نخست به بررسی اختصاری برخی ابعاد دستور موقت دیوان و در قسمت بعدی، به چالش‌برانگیزترین محور این تصمیم، ارتباط توسل به زور و کنوانسیون ژنوسید، پرداخته خواهد شد. از این رو، پس از توصیف گذرای وقایع به تحلیل پرسش ارتباط میان توسل به زور برای پیشگیری یا مجازات ژنوسید می‌پردازیم.

۱- پیشینه موضوع

خانم «اورنا بن نفتالی» (Ben Naftali, 2009: 27-57) نویسنده فصل مربوط به تعهد به پیشگیری و مجازات جنایت ژنوسید در کتاب شرح و تفسیر کنوانسیون ژنوسید در فرازی معتقد است که با توجه به رویه دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه پیشگیری و مجازات ژنوسید در دعوای دولت یوگسلاوی سابق (صربستان و مونته‌نگرو فعلی) علیه ۱۰ دولت عضو ناتو، امکان توسل به زور جهت پیشگیری از ژنوسید از سوی دیوان لزوماً منتفی دانسته نشده است و رویه دولتی نیز در این خصوص، به نحوی نیست که بتوان ممنوعیتی را از آن برداشت کرد. این در حالی است که به نظر می‌رسد دیدگاه ایشان در خصوص برداشت از تصمیم دیوان در دستور موقت ۱۹۹۹ و همچنین، رویه دولتی بر مبنای تعارض اجرای همزمان دو قاعده آمره در چنین مواقعی دچار اشکال می‌باشد. در این خصوص در مقاله به تفصیل سخن گفته شده است.

آقای «توماس ودرال» این نکته را مطرح می‌کند (Weatherall, 2015: 371-363) که در چند دهه اخیر برخی دولت‌ها معتقدند که به‌رغم ابهام در جایگاه «مداخله بشردوستانه» در حقوق بین‌الملل معاصر، سه دیدگاه در قبال توسل به مداخله بشردوستانه در زمان ارتکاب نقض‌های فاحش حقوق

^۱ از نظر وی، روسیه به جای حضور در دیوان در میدان نبرد مشغول جنگ است و این شیوه‌ای است که روسیه برای حل و فصل اختلافات برگزیده است. (Ukraine v. Russian Federation, Verbatim Record, 2022: 14)

بشر و بشردوستانه نظیر آنچه در سال ۱۹۹۹ در کوزوو و ۲۰۱۱ در لیبی اتفاق افتاد، قابل برداشت و ارزیابی است. گروهی معتقد به عدم مداخله؛ گروهی معتقد به مداخله و گروهی معتقد به مداخله مشروط به شرایط دفاع مشروع هستند. این نویسندگان با این که به مسأله امکان تعارض اجرای دو قاعده آمره به طور تلویحی اشاره کرده اما تفصیلی در این باره ارائه نکرده و خود را مقید به آورده کمیسیون در طرح مسوولیت دولت مصوب ۲۰۰۱ کرده است.

«الکساندر اورخلاشویلی» (Orakhelashvili, 2022: blog.bham.ac.uk) در تحلیلی بر قرار دیوان معتقد است که دیوان نسبت به موضوع توسل به زور و ارتباط آن با کنوانسیون ژنوسید به خوبی وارد نشده است. از نظر وی، هر قاعده‌ای را نقض کرده باشد، کنوانسیون ژنوسید را نقض نکرده است. با این حال، وی به موضوع امکان نقض یک قاعده آمره برای اجرای قاعده آمره دیگر نپرداخته است. در مقاله‌ای که به تازگی در خصوص این قرار منتشر شده، نویسندگان به برخی زوایای این تصمیم پرداخته از جمله این که از این پس هر دولتی جرأت آن را نخواهد داشت که به بهانه جلوگیری از نقض فاحش حقوق بشر مبادرت به توسل به زور علیه دولت دیگری کند. ارتباط میان کنوانسیون ژنوسید و توسل به زور موضوعی است که در این مقاله مورد توجه چندانی قرار نگرفته است (Kulick, 2022: 340).

۲- چارچوب مفهومی و مبانی نظری

ماده ۵۳ کنوانسیون حقوق معاهدات وین ۱۹۶۹ را سرآغاز ورود عملی مفهوم قاعده آمره به حقوق موضوعه می‌دانند. بر این اساس، جامعه بین‌المللی دولت‌ها در کل، می‌تواند با پذیرش و شناسایی هنجارهایی که تخطی از آن امکان‌پذیر نباشد، نسبت به ایجاد سلسله مراتب میان منابع صوری حقوق بین‌الملل مبادرت نماید. وجود قواعد آمره در حقوق بین‌الملل مرهون اندیشه مرتبط با مکتب حقوق طبیعی است که بر اساس آن، برخی قواعد در هر نظام حقوقی وجود دارند که ویژگی مستمر و پایدار داشته و قواعد معارض با آن تاب مقاومت را نخواهند داشت. از منظر مکتب حقوق وضعی این دولت‌ها هستند که با توافق یکدیگر چنین قواعدی را پذیرفته و به رسمیت می‌شناسند. در واقع، دولت‌ها هستند که وجود چنین قواعدی را احراز می‌کنند و هر زمان لازم باشد، طبق قاعده آمره دیگری دست به تغییر یا جایگزینی قاعده آمره پیشین با قاعده آمره جدید می‌نمایند. از این منظر، برخی حقوقدانان بحث بر سر قاعده آمره را جدال میان حقوقدان‌های ایده‌آلیست و پوزیتیویست می‌دانند (Linderfak, 2022: 40-62). در هر دو مکتب فکری مزبور، قواعد عادی مغایر با قواعد آمره باطل و بی‌اثر تلقی می‌شوند. حتی مطابق ماده ۲۶ طرح مسوولیت دولت، نمی‌توان با استناد به عامل رافع وصف متخلفانه فعل، نسبت به عدول از قاعده آمره مبادرت ورزید. با این حال، نکته‌ای که کمتر بدان پرداخته شده، موضوع تعارض اجرای همزمان دو قاعده آمره است. همان‌طور که در پرونده اوکراین علیه روسیه شاهد هستیم، محل نزاع طرفین اختلاف یا

دست کم دولت خواهان آن است که دولت دیگر با توسل به زور در صدد پیشگیری یا مجازات ژنوسید بوده است. ممکن است این نکته مطرح شود که آیا برای مقابله با ارتکاب جنایات بین‌المللی می‌توان پیش از کسب مجوز لازم از شورای امنیت سازمان ملل متحد و با هدف نجات جان انسان‌هایی که در چنگال این جرائم گرفتار هستند، رأساً اقدامات لازم را از جمله گسیل داشتن نیروی نظامی برای پیشگیری یا سرکوب آنها انجام داد؟ برخی صاحب‌نظران و دولت‌ها در دهه‌های پیشین چنین اعتقادی داشتند و بر همین اساس نسبت به نجات جان اتباع خود و حتی اتباع سایر کشورها اقدام می‌کردند که در این خصوص می‌توان به موضوع مداخله نظامی ناتو در کوزوو در سال ۱۹۹۹ اشاره کرد. گروهی این نوع اقدامات را ذیل «مداخله بشردوستانه» قرار می‌دادند و سعی در توجیه آن داشتند. این در حالی بود که قاطبه اعضای جامعه بین‌المللی و شورای امنیت هیچ‌گاه به مشروعیت این اقدامات صحنه نگذاشت. در نتیجه، در اوایل هزاره ووم، برخی کشورها بر آن شدند تا در قالب مفاهیمی چون «مسئولیت حمایت»^۱ در صدد پوشاندن جامه‌ای نو بر قبای مفهوم مداخله بشردوستانه باشند. در نهایت، مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۵، انجام هرگونه اقدام نظامی برای جلوگیری یا سرکوب جنایت ژنوسید، جنایت علیه بشریت، جنایت جنگی و پاک‌سازی نژادی را در مرحله واکنش، نیازمند صدور مجوز از سوی شورای امنیت دانست. حال در قضیه اوکراین، یکبار دیگر موضوع تقابل دو قاعده آمره پیشگیری یا سرکوب ژنوسید و توسل به زور مطرح شده است. در نوشتار حاضر به این مقوله قابل توجه خواهیم پرداخت.

۳- تاریخچه

قدما حقوق بین‌الملل را تا قرون بیستم، «حقوق جنگ و صلح» می‌نامیدند و به همین ترتیب، فصول مشترک بیشتر نوشتارها و رساله‌ها در این خصوص متمرکز بر این دو جنبه بسیار مهم روابط بین‌المللی بود.^۲ تا زمان «کنفرانس‌های اول و دوم صلح لاهه» در سال‌های ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷، توسل به جنگ و مخاصمه مسلحانه، یکی از ابزارهای اصلی سیاست خارجی دولت‌ها بود. پس از جنگ جهانی اول و تأسیس جامعه ملل در ۱۹۱۹، توسل به جنگ با درج برخی شروط از جمله توسل به سازوکارهای جامعه ملل محدود شد. اما این منشور سازمان ملل در سال ۱۹۵۵ بود که «توسل به زور» و حتی «تهدید» توسل به زور را به طور کامل در روابط بین‌المللی «ممنوع» ساخت. با این حال، در دوران جنگ سرد از سال‌های ۱۹۴۷ تا ۱۹۹۱ و حتی از آن زمان تا کنون، جنگ‌های بسیاری در

^۱. Humanitarian Intervention

^۲. Responsibility to Protect (R2P)

^۳. به عنوان نمونه، «لاسا اوپنهایم» به عنوان یکی از قدمای معتبر حقوق بین‌الملل کتاب خود را در سال ۱۹۰۵ دو بخش جنگ و صلح به رشته تحریر درآورده است. کتاب وی با به روزرسانی از سوی حقوقدانانی چون رابرت جینگز و آرتور واتز (ویرایش نهم به سال ۱۹۹۲ و آخرین چاپ به سال ۲۰۰۸) هنوز نیز یکی از کتابهای مرجع حقوق بین‌الملل

می‌باشد. ر.ک: http://diue.unimc.it/e-library/oppenheim_vol1.pdf

مناطق مختلف دنیا به صورت بین دولتی و عمدتاً به صورت، داخلی در گرفته است. تهاجم علیه اوکراین آخرین نمونه از توسل به زور توسط یک دولت عضو جامعه بین‌المللی علیه دولت دیگر در قرن بیست و یکم است. هرچند به‌رغم ممنوعیت توسل به زور، نمونه اوکراین نشان از نقض ظاهری قاعده آمره و محوری «منع توسل به زور تجاوز کارانه» است، اما مطالعه ادعاهای روسیه در اتخاذ «اقدام ویژه نظامی» - عنوانی که خود بر عملیات نظامی علیه اوکراین انتخاب کرده - نشان می‌دهد که «حتی دولت‌های ناقض تعهدات بین‌المللی نیز برای توجیه نقض‌های خویش، به قواعد حقوقی متوسل می‌شوند.» در واقع، هنگامی که رئیس‌جمهور روسیه در ساعت ۶ صبح ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ (۵ اسفند ۱۴۰۰) یعنی روز تهاجم به اوکراین در تلویزیون این کشور ظاهر شد، مطالب متعددی را برای دستاویز حمله این کشور به خاک اوکراین مطرح نمود. دفاع مشروع فردی نسبت به گسترش سازمان آتلانتیک شمالی (ناتو) به شرق اروپا؛ دفاع مشروع دسته‌جمعی برای حمایت از دو استان روس تبار اوکراینی یعنی لوهانسک و دونتسک مطابق موافقت‌نامه منعقد شده بین روسیه و این دو منطقه در ۲۲ فوریه ۲۰۲۲؛ مسوولیت حمایت از روس تبارهای ساکن در سرزمین اوکراین؛ جلوگیری از ارتکاب ژنوسید (نسل‌زدایی) علیه روس تبارهای ساکن اوکراین از سوی دولت مرکزی اوکراین؛ همگی در زمره توجیحات حقوقی قرار دارد که دولت روسیه بدانها متوسل شده است. بر اساس یکی از همین ادعاها، دولت اوکراین دو روز پس از تهاجم به این کشور در تاریخ ۲۶ فوریه ۲۰۲۲، دعوی را علیه دولت روسیه در رکن اصلی قضایی سازمان ملل متحد یعنی «دیوان بین‌المللی دادگستری» بر اساس «کنوانسیون پیشگیری و مجازات جنایت ژنوسید» اقامه نمود. شایان ذکر این که سابقه تهاجم روسیه به اوکراین به سال ۲۰۱۴ باز می‌گردد؛ جایی که دولت روسیه با ورود نظامی به شبه‌جزیره کریمه با هدف حمایت از مردمان روس تبار این منطقه، نسبت به برگزاری همه‌پرسی استقلال و پیوستن به خاک روسیه، اقدام به برگزاری همه‌پرسی نمود. این موضوع مورد اعتراض قاطبه کشورهای جهان قرار گرفت و قطعنامه مرتبط مجمع عمومی در سال ۲۰۱۴ از دولت‌ها می‌خواهد تا اقدام روسیه را در این خصوص مورد شناسایی قانونی قرار ندهند.

۴- پیشگیری یا مجازات ژنوسید در بستر توسل به زور

در این قسمت به مبحث اصلی مقاله می‌پردازیم. آیا می‌توان برای حفظ یا اجرای یک قاعده آمره، قاعده دیگری را نقض کرد؟ در پرتو قضیه مورد بحث، آیا می‌توان در پرتو توسل به زور تجاوز کارانه نسبت به پیشگیری یا مجازات ژنوسید اقدام کرد؟ برای پاسخ به این پرسش، ابتدا به پرونده مطرح شده در دیوان نظری خواهیم داشت و پس از آن، به این پرسش به تفصیل خواهیم پرداخت.

۴-۱- نگاهی به خواسته‌های اوکراین

مبنای صلاحیتی دعوی اوکراین علیه روسیه ماده ۹ کنوانسیون ژنوسید است. مطابق با همین

ماده تا کنون (با تسامح) ۱ درخواست نظر مشورتی (حق شرط بر کنوانسیون ژنوسید در ۱۹۵۱) و ۵ دعوی ترافیعی با احتساب دعوی حاضر در دیوان اقامه شده است: دعوی بوسنی و هرزگوین علیه صربستان و مونته‌نگرو (۱۹۹۳-۲۰۰۷)؛ دعوی کرواسی علیه صربستان (۱۹۹۹-۲۰۱۵)؛ دعوی صربستان علیه ۱۰ دولت عضو ناتو در ۱۰ پرونده جداگانه (۱۹۹۹-۲۰۰۴)؛ و، دعوی گامبیا علیه میانمار (۲۰۱۹ تا کنون).^۱ با این که کنوانسیون ژنوسید به عنوان نخستین سند حقوق بشری پس از تأسیس ملل متحد (با ۱۵۲ عضو)، یادگار وقایع زمان جنگ جهانی دوم است و تصور ارتکاب ژنوسید (به تعبیر دادگاه بین‌المللی کیفری برای رواندا) به عنوان «جرم جرم‌ها» (Schabas, 2009) و فحیح‌ترین جنایت در روزگار معاصر به دشواری قابل تصور است، اما پرونده‌های مذکور و همچنین، ادعاهای متعددی که علیه برخی کشورها از جمله کانادا، چین و رژیم اسرائیل مطرح شده، نشان از آن دارد که کنوانسیون مزبور می‌تواند مبنای دعاوی دیگری در آینده دادرسی‌های دیوان قرار گیرد. در پرونده مورد بحث، اوکراین در دادخواست اصلی خود موارد زیر را از دیوان مطالبه نمود: برخلاف نظر روسیه، جرم ژنوسید در منطقه دنباس به وقوع نپیوسته است؛ روسیه نمی‌تواند به بهانه پیشگیری یا مجازات ژنوسید، متوسل به زور شود؛ شناسایی دو استان مرزی لوهانسک و دونستک از سوی روسیه بر مبنای ارتکاب ژنوسید، انجام شده است؛ انجام عملیات نظامی ویژه روسیه در اوکراین بر مبنای ادعای نادرست ژنوسید است و مبنایی در کنوانسیون ژنوسید ندارد؛ روسیه باید تضمین دهد که اقدامات مزبور تکرار نخواهند شد، و در نهایت، خسارات وارده به این کشور باید جبران شوند. همان‌گونه که گفته شد، در کنار ثبت دادخواست اصلی، درخواست دستور موقت نیز از دیوان به عمل آمد. درخواست صدور دستور موقت اوکراین شامل موارد زیر بود: ۱- توقف عملیات نظامی روسیه؛ ۲- تضمین فوری عدم اقدام نظامی از سوی گروه‌ها و دسته‌های نظامی و شبه‌نظامی تحت کنترل و هدایت روسیه؛ ۳- پرهیز از اقدامات تشدید کننده اختلاف؛ و ۴- ارائه گزارش به دیوان پس از یک هفته از صدور دستور موقت دیوان و همچنین، گزارش‌های ادواری پس از آن به دیوان. (Ukraine v. Russian Federation, Application Instituting Proceedings, 2022: 24-49)

^۱. مشخصات این قضا یا در ادامه می‌آیند:

(Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, ICJ Reports, 1951); (Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), ICJ Reports 2007); (Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), ICJ Reports 2015); (Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium, Canada, France, Germany, Italy, Netherlands, Portugal, Spain, United Kingdom, United States of America, ICJ Reports 2004); Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar))

^۲. برای مشاهده اطلاعات مربوط به دولت‌های عضو، ر.ک: (<https://treaties.un.org>)

به طور خلاصه، شرایط صدور دستور موقت در رویه دیوان به طور کلی و موارد مرتبط با پرونده حاضر در ادامه ذکر می‌گردد. نخستین شرط لازم برای صدور دستور موقت، «احراز صلاحیت اولیه یا علی‌الظاهر» است. در این حالت پذیرش صلاحیت اجباری دیوان یا عضویت طرفین اختلاف در سند اعطا کننده صلاحیت مدنظر دیوان قرار می‌گیرد. در پرونده مورد بحث ما، عضویت اوکراین و روسیه در کنوانسیون ژنوسید و اعطای صلاحیت به دیوان بر اساس ماده ۹ احراز گردید. همچنین، وجود اختلاف میان طرفین اختلاف بر اساس تعارض در دیدگاه مقامات روسیه در ارتکاب ژنوسید در منطقه دونباس و رد این ادعا از سوی مقامات اوکراینی از سوی دیوان محرز دانسته شد. (Ukraine v. Russian Federation, Provisional Measures, 2022: 24-49) شرط دوم وجود حقوق مورد ادعا (صحت)^۲ و ارتباط آن با اقدامات موقتی درخواست شده است. از نظر دیوان حقوق مورد ادعای اوکراین یعنی مشمول عملیات نظامی قرار نگرفتن در راستای اجرای تعهد به پیشگیری و مجازات (ماده ۱ کنوانسیون ژنوسید) قابل احراز است و با دو درخواست اوکراین برای صدور دستور موقت یعنی توقف عملیات نظامی و تضمین به عدم اقدام نظامی از سوی گروه‌های نظامی و شبه‌نظامی تحت کنترل و هدایت روسیه، ارتباط دارد. (Ukraine v. Russian Federation, Provisional Measures, 2022: 50-64) شروط بعدی خطر غیرقابل جبران بودن حقوق مورد ادعا و فوریت حمایت از آنهاست. از نظر دیوان هرگونه عملیات نظامی به خصوص در مقیاس عملیات نظامی روسیه منجر به از دست رفتن جان‌های بسیار، آسیب‌های جسمی و روحی، ایراد آسیب به اموال و محیط‌زیست شده و خواهد شد. (Ukraine v. Russian Federation, Provisional Measures, 2022: 65-76)

ضمن این که رویه دیوان در صدور دستور موقت حاکی از آن است که آستانه بسیار پایینی برای احراز شرایط لازم برای صدور دستور موقت نسبت به مرحله ماهوی دعوا در نظر گرفته می‌شود؛ به خصوص این که ماهیت تعهد مورد ادعا، ارتباطی به تعهدات حقوق بشر، (Iwamoto, ۳۴۷-۳۴۶: ۲۰۰۴) به ویژه منع ژنوسید (عابدینی و بحری، ۱۴۰۰: www.humanrights.mofid.ac.ir)؛ (Abedini and Bahri, 2022: www.humanrights.mofid.ac.ir) داشته باشد. در تصمیم مورد بحث ما نیز، دیوان با تکیه بر بحث بروز مخاصمه مسلحانه و پیامدهای جبران ناپذیر آن برای غیرنظامیان و اموال غیرنظامی، آستانه بسیار پایین در نظر گرفته شده است. حتی، قاضی بنونا که اعتقادی به احراز صلاحیت علی‌الظاهر در این پرونده ندارد، اما به دلیل اوضاع و احوال خاص میان طرفین، با قضات اکثریت همراهی نمود. (Declaration of Judge Bennouna, 2022: 1) همچنین، یکی از نکات قابل تأمل در این تصمیم، رویکرد دیوان نسبت به تصمیمات مشابه خود در تکیه بر حقایق و گزارش‌های پیرامون موضوع مورد بحث پیرامون صدور دستور موقت می‌باشد. در این خصوص می‌توان به تصمیم مشابه

¹. *prima facie*

². Plausibility

دیوان در قضیه گامبیا علیه میانمار با تکیه بر کنوانسیون ژنوسید اشاره داشت. در این تصمیم جای خالی عدم تکیه بر حقایق و گزارش‌های مستند منتشره از ارگان‌های مختلف سازمان ملل متحد کاملاً احساس می‌شود. شاید یکی از دلایل عدم استناد به گزارش‌های مستند در این خصوص نزدیک بودن زمان تهاجم روسیه به اوکراین با برگزاری جلسات استماع در دیوان باشد و این که گزارش‌های مفصل و قابل اتکایی هنوز در این خصوص منتشر نشده است. شایان ذکر این که شورای حقوق بشر در ۴ مارس ۲۰۲۲ تصمیم گرفت تا کمیسیون حقیقت‌یاب در این خصوص را ایجاد نماید (Human Rights Council to establish Commission of Inquiry on Ukraine, 2022).

دیوان در قسمت مقدمه تصمیم خود به وضعیت وخیم جاری در اوکراین اشاره دارد و این که اقدام روسیه موجب طرح مسائل جدی در حقوق بین‌الملل می‌شود. پس از این بیان، دیوان اصول و اهداف ملل متحد در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و نقش خود را به عنوان رکن سازمان ملل به صورت گذرا تبیین می‌نماید. تأکید بر رعایت تعهدات بین‌المللی از سوی دولت‌ها ذیل منشور ملل متحد و حقوق بین‌الملل بشردوستانه نکته دیگری است که دیوان به آن اشاره دارد. البته دیوان نسبت به این مسائل در چارچوب تصمیم نهایی خود ورود پیدا نمی‌کند تا بر اساس اصل «منع اظهارنظر بیش از خواسته طرف‌ها» عمل کرده باشد. هرچند به نظر می‌رسد دیوان در پرتو شرط صحت که مرحله‌ای مابین دستور موقت و رسیدگی ماهوی است، (Kolb, 2020: 370-371) فرازی را مطرح می‌کند که به نظر می‌رسد ورود ماهوی خود را به موضوع ارتباط توسل به زور و کنوانسیون ژنوسید نشان داده و از اصل منع اظهارنظر عدول کرده است. از نظر دیوان، «بعید به نظر می‌رسد که کنوانسیون در پرتو موضوع و هدف خویش، یک دولت عضو را جهت پیشگیری یا مجازات ژنوسید ادعایی، مجاز به توسل به زور یکجانبه در سرزمین دولت عضو دیگر بدارد.» (Ukraine v. Russian Federation, Provisional Measures, 2022: 59).

پرسش دیگری که مجال مجزایی می‌طلبد آن است که آیا انطباقی میان شکل عرفی و معاهده‌ای ژنوسید وجود دارد؟ این پرسش را روسیه در (بند ۲۱) نامه خود به دیوان مطرح کرده و معتقد است صلاحیت دیوان محدود به شکل معاهداتی است و شامل شکل عرفی آن نمی‌شود. دیوان پیشتر در قضیه بوسنی علیه صربستان به صراحت اعلام کرده بود که صلاحیت خود را تنها محدود به شکل معاهداتی کنوانسیون ژنوسید خواهد کرد. نکته مهم دیگر، دیدگاه قضات در این پرونده است. مطالعه نظرات قضات ذریبند نکات متعددی را عیان می‌سازد از جمله هیجانانگیزان کرده برخی قضات در اثر تهاجم روسیه به اوکراین و خروج از موضع بی‌طرفی به طور مشخص از سوی قاضی ایو دوده، قاضی اختصاصی اوکراین؛ (Declaration of Judge ad hoc Daudet, 2022: 3) مخالفت قاضی بنونا (Declaration of Judge Bennouna, 2022: 1) با استدلال دیوان و موافقت با تصمیم نهایی آن به دلیل ضرورت شرایط جاری در اوکراین؛ و رویکرد قضات روسی (Declaration of Vice-President

¹. *Ne ultra petita*, for more, see, (Tanzi, 2019)

Gevorgian, 2022: 1,9) و چینی (Declaration of Judge Xue, 2022: 2) دیوان در پرتو حمایت از منافع کشورهای خویش به خصوص وقایع مشابهی که در آینده می‌تواند در روابط چین و تایوان تکرار شوند. البته باید به غیبت قاضی ترینداد در این جلسات نیز اشاره داشت که طبق اظهارنظر رئیس دیوان قادر به همراهی تیم قضات چه به صورت حضوری و چه از طریق ویدئو کنفرانس نبود.

(Ukraine v. Russian Federation, Verbatim Record, 2022: 7)

شایان ذکر این که در حال حاضر به دلیل اقدامات نظامی روسیه در اوکراین و ضمیمه نمودن شبه‌جزیره کریمه به این کشور، دعاوی متعددی از سوی اوکراین علیه روسیه در محاکم مختلف (و به تعبیری، جنگ تمام عیار حقوقی) مطرح شده است از جمله ۴ دعوا در دیوان اروپایی حقوق بشر (که به نظر می‌رسد موجب شد روسیه از شورای اروپا خارج شود)؛^۱ ۱ دعوی ناشی از معاهده سرمایه‌گذاری دوجانبه میان دو کشور توسط شرکت دولتی نفت و گاز اوکراین علیه روسیه؛^۱ ۱ دعوی داوری ذیل کنوانسیون حقوق بین‌الملل دریاها به دلیل عدم دسترسی اوکراین به منابع نفت و گاز این کشور در شبه‌جزیره کریمه؛^۱ ۱ دعوا در دیوان بین‌المللی دادگستری بر مبنای کنوانسیون مقابله با تأمین مالی تروریسم و محو کلیه اشکال تبعیض نژادی.^۲

۲-۴- ارباط میان توسل به زور و کنوانسیون ژنوسید

پرسش اصلی نوشتار حاضر و همین‌طور، محور اصلی پرونده مورد بحث، به نظر می‌رسد آن باشد که آیا اساساً برای پیشگیری یا مجازات ژنوسید می‌توان متوسل به زور شد؟ در واقع، آیا در پرتو نقض یک قاعده آمره، می‌توان در صدد حفظ یا اجرای قاعده آمره دیگر بود؟ در ادامه بر اساس روند پرونده، ابتدا ادعاهای طرفین، سپس دیدگاه دیوان و در نهایت، تحلیل مرتبط با موضوع ارائه خواهد شد.

۱-۲-۴- ادعاهای طرفین

روسیه در نامه خود به دیوان در رد ادعای اوکراین مبنی بر ممنوعیت توسل به زور برای اجرای تعهد مندرج در ماده ۱ در قالب پیشگیری و مجازات ژنوسید، معتقد است، دیوان باید احراز کند که موضوع اصلی اختلاف مربوط به تفسیر، اجرا یا اعمال کنوانسیون ژنوسید است یا خیر. ماده ۹ کنوانسیون که به دیوان اعطای صلاحیت کرده، محدود به اختلاف در این سه مقوله یعنی تفسیر، اجرا و اعمال است. روسیه در ادامه موارد تعهدات مندرج در کنوانسیون را برمی‌شمرد و معتقد است تعهد مندرج در ماده ۱ کنوانسیون و اشاره به منشور ملل متحد در ماده ۸ آن ارتباطی میان این سند و منشور ملل متحد به خصوص ماده ۵۱ ایجاد نمی‌کند. در واقع، روسیه معتقد است مبنای اصلی توسل به زور علیه اوکراین ماده ۵۱ منشور در مقام دفاع مشروع است. (بندهای ۱۳-۲ نامه سفارت روسیه در هلند به دیوان) از این رو، ماده ۹ کنوانسیون ژنوسید یک مبنای عام بر حل و فصل اختلاف

^۱ در این خصوص به تحلیل زیر از موضوع نگاه کنید: (Milanovic, 2022: <https://www.ejiltalk.org>)

^۲ برای مشاهده این دعاوی، ر.ک: (Baggiani, 2017: www.jamestown.org)

ایجاد نمی‌کند و محدود به مقررات خود کنوانسیون است که طبیعتاً شامل توسل به زور نمی‌شود زیرا فراتر از محدوده کنوانسیون قرار می‌گیرد (Ukraine v. Russian Federation, Provisional Measures, (۳۲: ۲۰۲۲) از نظر روسیه هیچ ارجاعی به کنوانسیون ژنوسید در نطق صبح روز تهاجم به اوکراین از سوی رئیس‌جمهور روسیه وجود نداشته و منظور از ژنوسید در سخنرانی وی همان معنای معاهده‌ای ژنوسید نبوده است. (Ukraine v. Russian Federation, Provisional Measures, 2022: 33)

در مقابل، اوکراین مدعی است آیا روسیه می‌تواند بر مبنای ماده ۱ کنوانسیون ژنوسید مبادرت به اقدام نظامی علیه این کشور نماید؟ اوکراین معتقد است این کشور حق دارد خواهان اجرای با حسن نیت تعهد مندرج در ماده ۱ کنوانسیون ژنوسید باشد در حالی که روسیه با سوءاستفاده از موضوع و هدف کنوانسیون، تهاجمی را در لوای تعهد به پیشگیری و مجازات ژنوسید علیه اوکراین انجام داده است. (Ukraine v. Russian Federation, Provisional Measures, 2022: 53) روسیه اگر ادعایی داشت باید با توسل به ماده ۸ کنوانسیون، به ارگان‌های ملل متحد از جمله خود دیوان بین‌المللی دادگستری مراجعه می‌نمود (Ukraine v. Russian Federation, Provisional Measures, 2022: 31)

۲-۲-۴- دیدگاه دیوان

دیوان در این قسمت از دو منظر صلاحیت علی‌الظاهر از یک سو و وجود حقوق مورد نظر و ارتباط آن با درخواست‌های دستور موقت از سوی دیگر، به ارتباط میان توسل به زور و کنوانسیون ژنوسید می‌پردازد. از نظر دیوان، مقامات روسی شامل رئیس‌جمهور، وزیر امور خارجه، نماینده روسیه در ملل متحد و نماینده روسیه در اتحادیه اروپا اشاره صریحی به بحث ژنوسید مردم منطقه دنباس داشته‌اند. همچنین، دیوان به تحقیقاتی اشاره می‌کند که کمیته ذیربط زیر نظر مقامات دولتی روسیه در خصوص ارتکاب ژنوسید علیه مردم منطقه کریمه و دنباس در سال‌های گذشته انجام داده بود. (Ukraine v. Russian Federation, Provisional Measures, 2022: 37-42) دیوان معتقد است هدف وی در این مرحله رسیدگی نهایی به ادعای ارتکاب ژنوسید نیست. از طرفی، لزومی ندارد یک دولت به مقرره خاصی از معاهده‌ای خاص برای اعطای صلاحیت به دیوان استناد کند بلکه اشاره به موضوع معاهده به طور واضح و صریح نیز دولت طرف مقابل را قادر می‌سازد تا بداند که آیا در این خصوص با یکدیگر اختلاف نظر دارند یا خیر. نکته بسیار مهم از نظر دیوان آن است که به‌رغم ادعای روسیه مبنی بر استناد به ماده ۵۱ منشور و حقوق بین‌الملل عرفی ذیربط جهت انجام عملیات نظامی ویژه در اوکراین، اما امکان استناد به چند سند یا ارتکاب یک یا چند فعل یا ترک فعل مرتبط با یک معاهده وجود دارد. از این رو، استناد روسیه به ماده ۵۱ منشور و حقوق بین‌الملل عرفی مانع از توجه دیوان به اختلاف حاضر تنها از منظر کنوانسیون ژنوسید نمی‌شود. (Ukraine v. Russian Federation, Provisional Measures, 2022: 43-46)

دیوان در مرحله بعد به نحوه اجرای تعهد مندرج در ماده ۱ کنوانسیون در خصوص پیشگیری و مجازات ژنوسید می‌پردازد. از نظر دیوان، اصل اساسی در اجرای این دو تعهد (پیشگیری و

مجازات)، حسن نیت است. وکلای اوکراینی نیز در جلسه استماع ۷ مارس بر این مسأله تأکید فراوانی داشتند. (Ukraine v. Russian Federation, Verbatim Record, 2022: 42) از نظر دیوان، ماده ۸ و ۹ کنوانسیون گزینه‌های دیگری مانند مراجعه به ارگان‌های ملل متحد و حل و فصل اختلاف بر اساس مراجعه به دیوان بین‌المللی دادگستری نیز قابل تصور است. مشارکت در ترتیبات منطقه‌ای گزینه دیگر پیشنهادی دیوان است. دیوان یافته خود را در قضیه بوسنی علیه صربستان تکرار می‌کند که به طور کلی هر دولتی می‌تواند در چارچوب حقوق بین‌الملل برای پیشگیری و مجازات ژنوسید اقدام کند. یکی از چارچوب‌های حقوق بین‌الملل نیز منشور ملل متحد است. (Ukraine v. Russian Federation, Provisional Measures, 2022: 56-58)

در میان قضات دیوان نیز شکافی مبتنی بر دیدگاه روسیه و اوکراین، بروز یافت. برخی از این نکات قابل تأمل هستند. در این خصوص قاضی روسی، گورگیان، معتقد است ترفند اوکراین در برقرار ارتباط میان بحث توسل به زور و اجرای نامناسب کنوانسیون ژنوسید، به نوعی دور زدن اصل رضایت طرف اختلاف به رسیدگی در دیوان است. از نظر وی، تا زمانی که موضوع اصلی یک معاهده ارتباطی با ملاحظات سیاسی پیش از وقوع عمل مورد اختلاف داشته باشد، از نظر اوکراین، هر عمل ظاهراً غیرقانونی، از جمله توسل به زور بدون مجوز لازم، موجب می‌شود تا در حوزه موضوعی یک معاهده از میان صدها معاهده موجود، قابل بحث باشد. (Declaration of Vice-President Gevorgian, 2022: 7) بر همین اساس وی معتقد است ارتباطی میان توسل به زور به عنوان استدلال اصلی اوکراین در درخواست دستور موقت و کنوانسیون وجود ندارد. وی برای تأیید نظر خود به قضایای توسل به زور (میان صربستان و ۱۰ دولت عضو ناتو) استناد می‌نماید: «تهدید یا توسل به زور علیه یک دولت به خودی خود نمی‌تواند موجب ارتکاب ژنوسید در معنای ماده ۲ کنوانسیون باشد...» (Declaration of Vice-President Gevorgian, 2022: 5) قاضی چینی، ژو،^۱ نیز رویکرد مشابهی دارد. از نظر وی موارد دستور موقت که از روسیه خواسته شده کمکی به حل بحران اوکراین نمی‌کند. ادعای اوکراین در خصوص توسل به زور روسیه در این قضیه، اصالت کنوانسیون ژنوسید را مخدوش می‌کند. از نظر وی، روسیه در هیچ جایی اعلام نکرده که کنوانسیون ژنوسید اجازه توسل به زور را به این کشور اعطا کرده است. (Declaration of Judge Xue, 2022: 1-6) همین دیدگاه از سوی قاضی مراکشی، بنونا، ابراز شده است. وی معتقد است که دیوان باید دقیقاً مشخص می‌کرد که کدام یک از حقوق مندرج در کنوانسیون نسبت به اوکراین در اثر تهاجم روسیه در معرض نقض قرار گرفته است. از نظر وی یافتن چنین ارتباطی ساده نیست به طوری که دیوان در قضایای صربستان علیه دولت‌های ناتو نتوانست چنین مسأله‌ای را احراز نماید. از نظر وی، برقراری ارتباط

^۱. Gevorgian

^۲. Xue

تصنعی میان توسل به زور و کنوانسیون ژنوسید، منجر به تضعیف سند اخیر خواهد شد. (Declaration of Judge Bennouna, 2022: 5-6, 9, 11) بر اساس رویکرد ژيو نیز، این قضیه همانند قضایای صربستان علیه دولت‌های عضو ناتو است. (Declaration of Judge Xue, 2022: 5) همین دیدگاه نیز از سوی قاضی آلمانی، نولته و بنونا مطرح شده است. از نظر نولته تفاوت این قضیه با قضایای مزبور آن است که موضوع قضایای اخیر این بود که آیا توسل به زور از سوی دولت‌های مداخله‌گر می‌تواند منجر به ارتکاب ژنوسید شود. در حالی که موضوع قضیه اوکراین آن است که آیا ادعای ارتکاب ژنوسید و عملیات نظامی انجام شده با هدف پیشگیری و مجازات ژنوسید در انطباق با کنوانسیون ژنوسید قرار دارد یا خیر. ضمن این که برخلاف اوکراین در قضیه اخیر که انجام عملیات نظامی روسیه را با هدف پیشگیری و مجازات ژنوسید درک کرده اما چنین برداشتی نسبت به صربستان در انجام عملیات‌های نظامی ناتو در کوزوو وجود نداشته است. بلکه صربستان معتقد بود عملیات‌های بمباران علیه یوگسلاوی سابق منجر به ارتکاب ژنوسید شده است. (Declaration of Judge Nolte, 2022: 5-6) در حالی که دیوان چنین امری را به دلیل فقدان عنصر معنوی نابودی جزئی یا کلی جمعیت ملی یوگسلاو و همچنین، عدم ارتباط میان توسل به زور و ارتکاب ژنوسید احراز نکرد. از نظر دیوان، هرگونه توسل به زوری لزوماً منجر به ارتکاب ژنوسید نمی‌شود. (Yugoslavia v. Belgium, 1999: 40) بر همین اساس، قاضی گورگیان معتقد است این نوع از طرح دعوا، به این معنا که خواهان از دیوان خواسته باشد عدم نقض ادعایی که از سوی خواننده به وی منتسب شده را به ارزیابی بنشیند، دیوان تنها می‌تواند بر اساس موافقتنامه ارجاع حل و فصل اختلاف به دیوان یا در چارچوب پذیرش صلاحیت اجباری دیوان چنین ارجاعی را مورد بررسی قرار دهد. وی از این نوع دعواوی تحت عنوان non-violation complaints یاد می‌کند. (Declaration of Vice-President Gevorgian, 2022: 8) قاضی رایسنون نیز در همین راستا معتقد است، در عمل همیشه خواهان بررسی نقض تعهد از سوی خواننده را از دیوان خواسته اما در پرونده حاضر خواهان از دیوان می‌خواهد تا عدم نقض خواهان که خواننده مدعی ارتکاب آن است، احراز نماید. (Separate Opinion of Judge Robinson, 2022: 16) وی معتقد است برای برقراری ارتباط میان تهاجم نظامی روسیه به اوکراین با کنوانسیون ژنوسید باید مقدمه کنوانسیون ژنوسید را نیز در نظر گرفته که در آن به منشور ملل متحد اشاره شده و مطابق کنوانسیون حقوق معاهدات وین ۱۹۶۹، مقدمه نیز بخشی از سیاق معاهده است. طبق منشور نیز حل و فصل اختلاف باید منطبق با شیوه‌های مسالمت‌آمیز باشد. (Separate Opinion of Judge Robinson, 2022: 27-28) از نظر وی، دیوان در قضیه نیکاراگوئه هم اعلام کرد توسل به زور روش درستی برای پایش و نظارت بر اجرای تعهدات حقوق بشر تلقی نمی‌شود. (Separate Opinion of Judge Robinson, 2022: 29)

^۱ به نظر می‌رسد دیوان باید در خصوص توجه به رویه قضایی خویش به خصوص در قضایای مشابه بیشترین توجه را داشته باشد. در این خصوص، ر.ک: (برزگرزاده، ۱۳۹۹: ۵۱-۲۷)؛ (Barzegarzadeh, 2020: 27-51)

نکته شایان ذکر در میان نظرات قضات آن است که نصاب ۱۳ موافق به ۲ مخالف (گورگیان و ژبو) برای دو بند نخست دستور موقت (توقف عملیات نظامی ویژه از سوی روسیه و گروه‌های تحت هدایت و کنترل روسیه در اوکراین) و اتفاق آرا در مورد سوم دستور موقت (پرهیز از اقدامات تشدید کننده اختلاف) ثبت شده است. ضمن این که بررسی صورتجلسه استماع ۷ مارس نشان می‌دهد که بسیاری از مباحث مطرح شده از سوی تیم وکلای اوکراین در تصمیم‌گیری قضات اکثریت و استدلال حقوقی آنها مؤثر بوده است به نحوی که مشابهت‌های فراوانی میان آنها مشاهده می‌شود (Ukraine v. Russian Federation, Verbatim Record, 2022).

۳-۲-۴- تحلیل رابطه توسل به زور و ژنوسید

در خصوص پرسش خاص ارتباط میان توسل به زور و کنوانسیون ژنوسید باید دو موضوع را از یکدیگر تفکیک نمود. نخست این که تحت هیچ شرایطی امکان توسل به زور یکجانبه برای اجرای تعهد به پیشگیری و مجازات جنایت ژنوسید در حقوق بین‌الملل معاصر وجود ندارد. دفاع مشروع فردی یا جمعی، تنها موارد مجاز تلقی می‌شوند. شورای امنیت به دلیل وتوی روسیه توانست نسبت به تهاجم روسیه به اوکراین وارد شود. از این رو، مجوز شورای امنیت برای اجرای تعهد به پیشگیری و مجازات قابل تصور نیست. دفاع مشروع فردی نیز باید در پرتو شرایط ماده ۵۱ منشور انجام شود از جمله وجود حمله مسلحانه ارتکاب یافته علیه دولت عضو؛ ضرورت و تناسب و گزارش دهی به شورای امنیت در خصوص اقدامات انجام شده. به نظر نمی‌رسد هیچ‌یک از شروط مزبور از سوی روسیه در دفاع مشروع ادعایی علیه اوکراین محقق شده باشند. حتی در پرتو مسوولیت حمایت نیز انجام اقدام نظامی باید در پرتو مجوز شورای امنیت باشد. (A/RES/60/1, 2005: 139)

جنبه دوم موضوع پاسخ به این پرسش است که آیا می‌توان در قالب دفاع مشروع نسبت به اجرای تعهد به پیشگیری و مجازات ژنوسید اقدام کرد؟ در واقع، آیا می‌توان دفاع مشروع را در قالب عامل رافع وصف عمل متخلفانه در نظر گرفت؟ آیا می‌توان اقدام روسیه را در قالب اقدام متقابل در معنای طرح مسوولیت دولت مصوب ۲۰۰۱ در نظر آورد؟ آیا شرایط دفاع مشروع و اتخاذ اقدامات متقابل در این وضعیت رعایت شده است؟ این پرسش‌ها از سوی طرفین اختلاف و دیوان در مرحله ماهوی مورد بررسی قرار خواهد گرفت؛ با این مفروض که مطابق آورده دیوان در قضیه گامبیا علیه میانمار، دولت روسیه می‌تواند به عنوان زیان‌دیده از نقض تعهد به ارتکاب ژنوسید ادعایی از سوی اوکراین، نسبت به مطالبه مسوولیت دولت اوکراین اقدام کند. از این رو، چه بسا باید منتظر ایرادات مقدماتی و همچنین، دعوای متقابل روسیه در گام بعدی بود.

۱. به نظر می‌رسد، یکی از مباحث احتمالی نیز دفاع مشروع پیش‌دستانه باشد. در این خصوص، ر.ک: (ابراهیم‌زاده و

جالب آن که در کتاب شرح و تفسیر کنوانسیون ژنوسید که در سال ۲۰۰۹ منتشر گردید، نویسنده بخش تعهد به پیشگیری و مجازات ژنوسید معتقد است هنوز پاسخ قطعی برای پرسش امکان توسل به زور برای جلوگیری از ژنوسید ارائه نشده است. از نظر وی، منع ژنوسید یک قاعده آمره است و منع توسل به زور نیز از ویژگی قاعده آمره برخوردار است و با قاطعیت نمی‌توان اظهار داشت که در زمان نقض تعهد به پیشگیری و مجازات ژنوسید، وضعیت توسل به زور چگونه خواهد بود. (Ben-Naftali, 2009: 44) دیوان در قضیه بوسنی این دو تعهد (تعهد به پیشگیری و مجازات ژنوسید) را از نوع تعهد به فعل تلقی کرد و اظهار داشت دولت‌ها موظف هستند در قالب ابزارهای در دسترس موجود در حقوق بین‌الملل، مانع از ارتکاب ژنوسید شده یا نسبت به مجازات عاملان آن اقدام کنند. (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, 2007: 430) به نظر نمی‌رسد که توسل به زور بتواند ابزاری برای پیشگیری و مجازات ژنوسید تلقی شود؛ نکته‌ای که دیوان به صورت پیش‌دستانه، در بند ۵۹ دستور موقت اوکراین علیه روسیه نیز به آن اشاره داشت. ضمن این که ماده ۴۱ طرح مسوولیت دولت، در مقام بیان پیامدهای نقض قاعده آمره، در بند ۱ خود به تعهد همه دولت‌ها به همکاری جهت پایان دادن به نقض جدی قاعده آمره اشاره کرده است. از این رو، دولت‌هایی مانند روسیه می‌توانند در وضعیت تئوریک، نسبت به نقض ادعایی ژنوسید علیه مردم روس تبار اوکراین اقداماتی انجام دهند. اما بند سوم شرح این ماده به صراحت اعلام می‌کند که «چنین اقداماتی باید از طرق قانونی انجام شوند و انتخاب آنها بستگی به اوضاع و احوال هر وضعیت بستگی دارد.» (Draft Articles on Responsibility of States, 2001: Art. 41(3)) همان‌گونه که کمیسیون نیز به صراحت بیان می‌کند، امکان خاتمه دادن به نقض قاعده آمره از طریق غیرقانونی همچون توسل به زور تجاوزکارانه، امکان‌پذیر نیست. در واقع، نقض غرض خواهد بود اگر برای پیشگیری یا مجازات نقض یک قاعده آمره، بتوان با نقض قاعده دیگر، در صدد اجرای قاعده آمره نخستین برآمد. نکته دیگر آن که مطابق ماده ۲۶ طرح مسوولیت، دولت‌ها نمی‌توانند در راستای توجیه نقض تعهد خویش، نسبت به نقض قاعده آمره اقدام کنند. این ماده همچون چتری بر سر مواد ۲۰ تا ۲۵ طرح مزبور پیرامون عوامل رافع وصف متخلفانه فعل می‌باشد. شایان ذکر این که ماده ۲۱ پیرامون دفاع مشروع به عنوان یکی از عوامل رافع وصف متخلفانه فعل می‌باشد اما مطابق صراحت ماده ۲۶ و تصریح بند ۴ شرح این ماده، هیچ یک از موارد مزبور (رضایت، دفاع مشروع، فورس ماژور، اقدامات متقابل، اضطرار و ضرورت) نمی‌توانند موجب یا دلیلی برای نقض قاعده آمره تلقی شوند. بنابراین، اقدام روسیه چه با ادعای دفاع مشروع باشد و چه اقدام متقابل، هیچ یک نمی‌تواند توجیه‌گر نقض قاعده آمره منع توسل به زور تجاوزکارانه قلمداد شود. در غیر این صورت، مسیر برای سایر دولت‌ها جهت پیشگیری یا مجازات جنایات بین‌المللی یا سایر قواعد آمره از طریق نقض قاعده آمره دیگر باز خواهد شد که پیامدهای شدیدی بر نظم عمومی بین‌المللی خواهد داشت. کوتاه سخن این که در عرصه عمل، تجربه عملیات نظامی ناتو در کوزوو علیه دولت یوگسلاوی

سابق در سال ۱۹۹۹ با توجیه جلوگیری از ژنوسید ارتكابی در کوزوو نشان داد (Simma, 1999: 22) که چنین امری از سوی جامعه بین‌المللی مورد پذیرش قرار نگرفته است. بر اساس طرح مسوولیت دولت نیز اقدام متقابل باید بدون توسل به زور بوده؛ با رعایت تعهدات ذی‌ربط حقوق بشر و حقوق بشردوستانه همراه باشد؛ متناسب بوده و در صورت ارجاع اختلاف به یک مرجع حل و فصل اختلاف، از سوی طرف اتخاذ‌کننده اقدام متقابل، متوقف شود. (Draft Articles on Responsibility of States, 2001: Arts. 50-52)

روسیه تمام تلاش خود را برای توجیه اقدام نظامی علیه اوکراین در قالب‌های مختلفی از جمله ارتكاب ژنوسید به کار برد تا بتواند جامعه بین‌المللی را نسبت به اقدام خود توجیه نماید و از این طریق، با داشتن دست بالا نسبت به اقدامات خود در قبال اوکراین عمل نماید. غافل از این که اوکراین از سال ۲۰۱۴ به بعد در جنگ تمام‌عیار حقوقی، از هر فرصتی برای طرح دعوا علیه اقدامات روسیه در خاک خود استفاده می‌کند و از این جهت، توجیهی که روسیه ناخواسته از زبان مقامات رسمی این کشور در ماه‌های اخیر راند، دامی شد که خودش را گرفتار کرد. کافی است تصور کنیم در صورت عدم طرح مباحث مربوط به ژنوسید از سوی روسیه در ماه‌های اخیر، اوکراین نیز مجال فراخی برای طرح این دعوا پیدا نمی‌کرد و این مجالی که است که بسیاری از دولت‌های ناظر این وقایع، درس‌های لازم را از آن گرفته‌اند.

نتیجه‌گیری

در این نوشتار به موضوع تقابل دو قاعده آمره از منظر طرح دعوی اوکراین علیه روسیه در دیوان بین‌المللی دادگستری پرداختیم. با لحاظ این مفروض که یک دولت سعی دارد برای اجرای یا پیشگیری از نقض یک قاعده آمره، قاعده آمره دیگری را نقض نماید، با توجه به مطالبی که گفته شد، تصور چنین امری، نوعی نقض غرض محسوب می‌شود. در واقع، نمی‌توان تصور نمود که برای جلوگیری از ژنوسید علیه یک جمعیت تحت حمایت کنوانسیون ژنوسید، بتوان بدون کسب مجوز از شورای امنیت (از جمله در قالب مسوولیت حمایت) نسبت به توسل به زور یکجانبه علیه دولتی که ادعای نقض قاعده آمره نسبت بدان وجود دارد، اقدام کرد. تجربه کوزوو، نمونه خوبی برای عدم پذیرش این رویه در عرصه بین‌المللی است. حتی در حقوق بین‌الملل امروزی نجات جان اتباع در قالب توسل به زور علیه کشور دیگر یا دیگر اشکال موسوم به مداخله بشردوستانه امری پذیرفتنی نیست.

اقدام ایالات متحده و نیروهای ائتلاف در حمله به افغانستان در سال ۲۰۰۱ با توجیه مقابله با تروریسم و حمله به عراق با توجیه نابودی سلاح‌های کشتار جمعی بدون کسب مجوز لازم از شورای امنیت انجام شدند و مورد پذیرش جامعه بین‌المللی قرار نگرفتند. ضمن این که تجربه اعمال مسوولیت حمایت مردم لیبی در قبال اقدامات قذافی توسط شورای امنیت در سال ۲۰۱۱ نشان داد

که حتی صدور مجوز شورای امنیت نیز لزوماً به نتایج مورد نظر منتهی نخواهد شد. از این رو، دولت‌ها نمی‌توانند بدون توجه به موازین حقوقی نسبت به پیشگیری یا مجازات نقض ادعایی قواعد عادی یا آمره حقوقی بین‌المللی، اقدام کنند.

منابع فارسی

۱. ابراهیم‌زاده، پوریا و امیرحسین ملکی‌زاده، جایگاه دفاع پیش‌دستانه از منظر حقوق بین‌الملل با تأکید بر تبیین موانع حقوقی بین‌المللی اعمال آن جهت حفاظت از غیرنظامیان، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، ۱۸(۲)، ۸۳-۱۰۰، doi: 10.22034/isj.2021.288991.1509
۲. برزگرزاده، عباس، کارکرد و منزلت تصمیمات قضایی در رویه دیوان بین‌المللی دادگستری، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، ۱۷(۲)، ۲۷-۵۱، doi: 10.22034/isj.2020.118191
۳. عابدینی، عبدالله و بهمن بحری خیاوی، تأثیر ماهیت قاعده منع ژنوسید در صدور دستور موقت: آموزه‌های دعوی گامبیا علیه میانمار، دوفصلنامه بین‌المللی حقوق بشر، در: 1334.533279.1334 doi: 10.22096/hr.2021.533279.1334

English References

1. A/RES/60/1, World Summit Outcome, 2005.
2. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Ukraine v. Russian Federation, Request for the indication of provisional measures, Order of 16 March 2022.
3. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Ukraine v. Russian Federation, Request for the indication of provisional measures, Order of 23 March 2022.
4. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, ICJ Reports 2007.
5. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), ICJ Reports 2015.
6. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar), ICJ Reports 2020.
7. Baggiani, G. (2017). *Ukraine's Legal Cases against Russia in International Courts*, *Eurasia Daily Monitor*, 14 (27), at: <https://jamestown.org/program/ukraines-legal-cases-russia-international-courts/>
8. Ben-Naftali, O. (2009). *The Obligations to Prevent and to Punish Genocide*, in, Paola Gaeta (ed.), *The UN Genocide Convention: A Commentary*, Oxford: Oxford University Press.
9. Declaration of Judge ad hoc Daudet, Ukraine v. Russian Federation, 16 March 2022, at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-06-EN.pdf>
10. Declaration of Judge Bennouna, Ukraine v. Russian Federation, 16 March 2022, at: <https://www.icj->

- [cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-02-EN.pdf](https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-02-EN.pdf)
11. Declaration of Judge Nolte, 16 March 2022, at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-05-EN.pdf>
  12. Declaration of Judge Xue, 16 March 2022, at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-03-EN.pdf>
  13. Declaration of Vice-President Gevorgian, 16 March 2022, at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-01-EN.pdf>
  14. Document (with annexes) from the Russian Federation setting out its position regarding the alleged “lack of jurisdiction” of the Court in the case, 7 March 2022, at: <https://www.icj-cij.org/en/case/182/jurisdiction-admissibility>
  15. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, International Law Commission, 2001.
  16. <https://treaties.un.org>
  17. Human Rights Council to establish Commission of Inquiry on Ukraine, (2022). at: <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113292>
  18. Iwamoto, Y. (2002). The Protection of Human Life through Provisional Measures Indicated by the International Court of Justice, *Leiden Journal of International Law* , 15 (2), 345–366. doi: <https://doi.org/10.1017/S0922156502000171>
  19. Kolb, R. (2022). Digging Deeper into the “Plausibility of Rights”-Criterion in the Provisional Measures Jurisprudence of the ICJ, *Law & Practice of International Courts and Tribunals*, 19 (3), 365-387, doi: <https://doi.org/10.1163/15718034-12341428>
  20. Kulick, A. (2022). Provisional Measures after Ukraine v Russia, *Journal of International Dispute Settlement*, 13 (2), 323-340, doi: <https://doi.org/10.1093/jnlids/idad012>
  21. Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium), ICJ Reports 2004.
  22. Milanovic, M. (2022). ICJ Indicates Provisional Measures against Russia, in a Near Total Win for Ukraine; Russia Expelled from the Council of Europe, at: <https://www.ejiltalk.org/icj-indicates-provisional-measures-against-russia-in-a-near-total-win-for-ukraine-russia-expelled-from-the-council-of-europe/>
  23. Oellers-Frahm, K. (2012). Article 94, in, Simma, Erasmus Khan, Nolte, Paulus, Wessendorf (eds), *The Charter of the United Nations: A Commentary, Vol. II (3rd ed.)*, Oxford: Oxford University Press.
  24. Orakhelashvili, A. (2022). Anything Goes? The ICJ's Provisional Measures Order in Ukraine v. Russia, *Birmingham Law School Research Blog*, at: <https://blog.bham.ac.uk/lawresearch/2022/03/anything-goes-the-icjs-provisional-measures-order-in-ukraine-v-russia/>
  25. Public sitting held on Monday 7 March 2022, in the case concerning Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation), at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220307-ORA-01-00->

- BI.pdf
26. Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, ICJ Reports 1951.
  27. Separate Opinion of Judge Robinson, 16 March 2022, at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-04-EN.pdf>
  28. Simma, B. (1999). NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects, *European Journal of International Law*, 10 (1), 1-22. doi: <https://doi.org/10.1093/ejil/10.1.1>
  29. Tanzi, A. (2019). Ultra Petita, *Max Planck Encyclopedias of International Law*, Online Version, at: <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law-mpeipro/e2239.013.2239/law-mpeipro-e2239>
  30. Zyberi, G. (2010). Provisional Measures of the International Court of Justice in Armed Conflict Situations. *Leiden Journal of International Law*, 23 (3), 571–584. doi: <https://doi.org/10.1017/S0922156510000221>
  31. Weatherall, T. (2015). *Jus cogens: International Law and Social Contract*, Cambridge: Cambridge University Press.

Translated References to English

32. A/RES/60/1, World Summit Outcome, 2005.
33. Abedini, A. and Bahri Kh. B., (2022). The Effect of the Nature of the Rule Prohibiting Genocide in Issuing Provisional Measures: The Lessons of the Gambia against Myanmar Case, *Journal of Human Rights*, at: http://humanrights.mofidu.ac.ir/article_246983.html?lang=en doi: 10.22096/hr.2021.533279.1334 (In Persian)
34. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Ukraine v. Russian Federation, Request for the indication of provisional measures, Order of 16 March 2022.
35. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Ukraine v. Russian Federation, Request for the indication of provisional measures, Order of 23 March 2022.
36. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, ICJ Reports 2007.
37. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), ICJ Reports 2015.
38. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of

- Genocide (The Gambia v. Myanmar), ICJ Reports 2020.
39. *Baggiani, G. (2017). Ukraine's Legal Cases against Russia in International Courts, Eurasia Daily Monitor, 14 (27), at: <https://jamestown.org/program/ukraines-legal-cases-russia-international-courts/>*
  40. *Barzegarzadeh, A. (2020). Function and Status of Judicial Decisions in the Jurisprudence of the International Court of Justice, International Studies Journal, 17 (2), 27-51. doi: 10.22034/isj.2020.118191*
  41. *Ben-Naftali, O. (2009). The Obligations to Prevent and to Punish Genocide, in, Paola Gaeta (ed.), The UN Genocide Convention: A Commentary, Oxford: Oxford University Press.*
  42. Declaration of Judge ad hoc Daudet, Ukraine v. Russian Federation, 16 March 2022, at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-06-EN.pdf>
  43. Declaration of Judge Bennouna, Ukraine v. Russian Federation, 16 March 2022, at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-02-EN.pdf>
  44. Declaration of Judge Nolte, 16 March 2022, at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-05-EN.pdf>
  45. Declaration of Judge Xue, 16 March 2022, at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-03-EN.pdf>
  46. Declaration of Vice-President Gevorgian, 16 March 2022, at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-01-EN.pdf>
  47. Document (with annexes) from the Russian Federation setting out its position regarding the alleged “lack of jurisdiction” of the Court in the case, 7 March 2022, at: <https://www.icj-cij.org/en/case/182/jurisdiction-admissibility>
  48. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, International Law Commission, 2001.
  49. <https://treaties.un.org>
  50. *Ebrahimzadeh, P and Molkizadeh A.H. (2021). The Position of Pre-emptive Defense from the Perspective of International Law with Emphasis on Explaining International Legal Barriers to Its Application to Protect Civilians, International Studies Journal, 18 (2), 83-100. doi: 10.22034/isj.2021.288991.1509*

51. Human Rights Council to establish Commission of Inquiry on Ukraine, (2022). at: <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113292>
52. Iwamoto, Y. (2002). The Protection of Human Life through Provisional Measures Indicated by the International Court of Justice, *Leiden Journal of International Law* , 15 (2), 345–366. doi: <https://doi.org/10.1017/S0922156502000171>
53. Kolb, R. (2022). Digging Deeper into the “Plausibility of Rights”-Criterion in the Provisional Measures Jurisprudence of the ICJ, *Law & Practice of International Courts and Tribunals*, 19 (3), 365-387, doi: <https://doi.org/10.1163/15718034-12341428>
54. Kulick, A. (2022). Provisional Measures after Ukraine v Russia, *Journal of International Dispute Settlement*, 13 (2), 323-340, doi: <https://doi.org/10.1093/jnlids/idad012>
55. Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium), ICJ Reports 2004.
56. Milanovic, M. (2022). ICJ Indicates Provisional Measures against Russia, in a Near Total Win for Ukraine; Russia Expelled from the Council of Europe, at: <https://www.ejiltalk.org/icj-indicates-provisional-measures-against-russia-in-a-near-total-win-for-ukraine-russia-expelled-from-the-council-of-europe/>
57. Oellers-Frahm, K. (2012). Article 94, in, Simma, Erasmus Khan, Nolte, Paulus, Wessendorf (eds), *The Charter of the United Nations: A Commentary, Vol. II (3rd ed.)*, Oxford: Oxford University Press.
58. Orakhelashvili, A. (2022). Anything Goes? The ICJ's Provisional Measures Order in Ukraine v. Russia, *Birmangham Law School Research Blog*, at: <https://blog.bham.ac.uk/lawresearch/2022/03/anything-goes-the-icjs-provisional-measures-order-in-ukraine-v-russia/>
59. Public sitting held on Monday 7 March 2022, in the case concerning Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation), at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220307-ORA-01-00-BI.pdf>
60. Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, ICJ Reports 1951.
61. Separate Opinion of Judge Robinson, 16 March 2022, at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-04-EN.pdf>
62. Simma, B. (1999). NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects, *European Journal of International Law*, 10 (1), 1-22. doi: <https://doi.org/10.1093/ejil/10.1.1>

63. Tanzi, A. (2019). Ultra Petita, *Max Planck Encyclopedias of International Law*, Online Version, at: <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law-mpeipro/e2239.013.2239/law-mpeipro-e2239>
64. Zyberi, G. (2010). Provisional Measures of the International Court of Justice in Armed Conflict Situations, *Leiden Journal of International Law* , 23 (3), 571 – 584. doi: <https://doi.org/10.1017/S0922156510000221>
65. Weatherall, T. (2015). *Jus cogens: International Law and Social Contract*, Cambridge: Cambridge University Press.